

Člověk, nebo sexus?¹

Diskuze k českému vydání knihy Simone de Beauvoir „Druhé pohlaví“

Marianna Placáková —

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

marianna.placakova@gmail.com

Abstrakt:

V roce 1966 byl vydán český překlad výboru z knihy Simone de Beauvoir *Druhé pohlaví*. Nad tímto vydáním se na stranách *Literárních novin* takřka okamžitě rozběhla debata, jejímiž účastníky byli kromě čtenářů Jan Patočka, Ivan Sviták, Irena Dubská a Helena Klímová. Článek se zabývá právě touto debatou, přičemž z předložené argumentace vyplývá, že se v ní objevily dva základní přístupy k otázce prosazování genderové rovnosti. Tyto přístupy bychom mohli zhruba definovat na základě protikladu „stejnost versus rozdílnost“. Článek zároveň zasazuje jednotlivé debataní příspěvky do dobového expertního diskurzu šedesátých let minulého století, zabývajícího se genderovou rovností ve vztahu k genderové politice socialistického státu, pro nějž byla genderová agenda jednou z jeho hlavních ideových opor.

Klíčová slova: feminismus, Simone de Beauvoir, *Druhé pohlaví*, Jan Patočka, genderová politika, Československo, státní socialismus

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2020.6r.865>

Genderová politika byla jednou z hlavních ideových opor socialistického Československa. Její konkrétní realizace v podobě právních a sociálních opatření vycházely z rozhodnutí politického vedení státu, která se částečně opírala o spolupráci s dobovými expertními kruhy.² Teprve v průběhu šedesátých let minulého století se v době politického uvolnění začala diskutovat „ženská otázka“ také ve veřejném prostoru, kde se k ní mohli spontánně vyjadřovat

1 Sexus je dobový termín pro označení biologického pohlaví.

2 Srov. Havelková, H., (De)centralizovaná genderová politika. Role Státní populační komise. In: Havelková, H. – Oates-Indruchová, L. (eds.), *Vyvláštěný hlas. Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha, Sociologické nakladatelství 2015, s. 125–168.

i občané bez jakéhokoli expertního zázemí.³ Tématem tohoto článku je debata nad českým vydáním výboru z knihy Simone de Beauvoir *Druhé pohlaví*, která se v roce 1967 rozpoutala na stranách *Literárních novin*. Kromě známých osobností pražské intelektuální scény – Jana Patočky, Ivana Svitáka, Ireny Dubské a Heleny Klímové – se jí zúčastnilo i mnoho čtenářů a čtenářek, jejichž dopisy redakce na stránkách *Literárních novin* zpřístupňovala.

V první části článku analyzuji odborné argumenty diskutujících z akademického prostředí, které vycházely z jejich teoretického a profesního zázemí, přičemž jako hlavní linku sleduji spor o možnost dosažení genderové rovnosti na základě protikladů „stejnost versus rozdílnost“.⁴ Druhá část textu je věnována argumentům vztahujícím se v rámci debaty ke kontextu dobové genderové politiky a tehdejšímu postavení žen v československé společnosti. Článek tak přispívá nejen k současné debatě o povaze genderové politiky, ale částečně i do historických analýz vztahujících se k prosazování genderové rovnoprávnosti v Československu šedesátých let.⁵

České vydání „Druhé pohlaví“

V reformních šedesátých letech minulého století, v nichž se začala v Československu uvolňovat oblast politiky, ekonomiky a kultury, docházelo k přehodnocování „dogmatického“ marxismu také v oblasti filosofie.⁶ Jedním

3 Příkladem může být diskuze „Spor o ženu naší doby“, uveřejněná v roce 1968 v časopise *Vlasta*, v níž se k tématu ženské zaměstnanosti vyjadřovaly desítky známých i neznámých žen. Srov. Jechová, K., *Cesta k emancipaci. Postavení ženy v české společnosti 20. století. Pokus o vymezení problému*. In: Tůma, O. – Vilímek, T. (eds.), *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2008, s. 113–116.

4 V interpretaci dosažení genderové rovnosti na základě „stejnosti versus rozdílnosti“ aplikuji konceptuální rámce – humanistický a diferencionalistický feminismus – formulované Pavlem Baršou. S vědomím podmíněnosti těchto feministických směrů v historii je Barša použil jako obecné rámce (podle něj tzv. antropologické alternativy feminismu) rozdílných představ o prosazování genderové rovnosti ve veřejné politice. Srov. Barša, P., *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha, Sociologické nakladatelství 2002. Spor o možnost dosažení rovnosti na základě „stejnosti versus rozdílnosti“ vyvrcholil v západním kontextu v debatách, jež probíhaly na konci osmdesátých let minulého století a v nichž byl z poststrukturalistických pozic kritizován binární základ tohoto pojetí. Srov. Williams, J. C., *Dissolving the Sameness/Difference Debate: A Post-Modern Path beyond Essentialism in Feminist and Critical Race Theory*. *Duke Law Journal*, 40, 1991, No. 2, s. 296–323; Scott, J. W., *Deconstructing Equality-versus-Difference: Or, the Uses of Poststructuralist Theory for Feminism*. *Feminist Studies*, 9, 1988, No. 1, s. 32–50.

5 Srov. např. Havelková, H. – Oates-Indruchová, L. (eds.), *Vyvláštěný hlas. Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*, c.d.; Rákosník, J. – Šustrová, R., *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*. Praha, Nakladatelství LN 2016; Lišková, K., *Sexual Liberation, Socialist Style. Communist Czechoslovakia and the Science of Desire 1945–1989*. New York, Cambridge University Press 2018.

6 Srov. např. Kusin, V. V., *The Intellectual Origins of the Prague Spring. The Development of Reformist Ideas in Czechoslovakia 1956–1967* (1971). New York, Cambridge University Press 2002.

z dobových fenoménů byla rehabilitace existencialismu, chápaného do té doby jako buržoazní a úpadková filosofie západní společnosti.⁷ Na podzim roku 1963 navštívili Jean-Paul Sartre a Simone de Beauvoir na pozvání spisovatele Antonína J. Liehma Československo. Návštěva se konala u příležitosti premiéry Sartrovhy hry *Věžňové z Altony*, uváděné v Liehmově překladu v tehdejší Tylově (dnešním Stavovském) divadle v Praze v režii Jana Strejčka. Sartre a Beauvoirová vystoupili během svého pobytu v Československu na půdě pražské Filosofické fakulty Univerzity Karlovy a v Bratislavě, přičemž na obou místech se setkali s četnými českými i slovenskými intelektuály.⁸ O tři roky později byl do češtiny přeložen Sartrův *Marxismus a existencialismus*⁹ a v nakladatelství Orbis vyšel český překlad výboru z knihy Simone de Beauvoir *Druhé pohlaví*.

Tato kniha, jejíž části původně vycházely v existencialistickém časopise *Les Temps modernes*, pro nějž Beauvoirová pracovala jako redaktorka a zahraniční reportérka, byla vydána ve francouzštině v roce 1949, v angličtině o čtyři roky později.¹⁰ Ačkoli Beauvoirová původně své dílo nevnímala jako feministické a vůči feminismu se v něm kriticky vymezovala, inspiroval tento osmisetstránkový esej o dekádu až dvě později teorii a myšlení západních feministek různých názorových směrů (např. Betty Friedanovou, Kate Millettovou, Shulamith Firestoneovou, Ti-Grace Atkinsonovou), a stál tak u zrodu druhé vlny feminismu.¹¹ Kniha *Druhé pohlaví* tehdy mj. přispěla k otevření problematiky domácí sféry a osobních aspektů života žen, jež začaly být – pod heslem „*osobní je politické*“ – chápány jako politická témata. Dalším důležitým přínosem Beauvoirové byla teze ve zkratce vyjádřená v nejčastěji citované větě z *Druhého pohlaví*: „Ženou se člověk nerodí, ale stává“. Právě tato teze byla chápána jako první z formulací rozdílu mezi biologickým pohlavím a kulturně a sociálně utvářeným genderem.¹²

V českém prostředí kniha *Druhé pohlaví* vyšla v politicky uvolněnějších šedesátých letech – jako první a zároveň poslední „feministický titul“ v období státního socialismu. Do češtiny nebyla přeložena celá, ale jen její výbor

7 Byly vydány např. sborníky sestavené Jánem Bodnárem: *Člověk, kto si? Vybrané materiály z XIII. medzinárodného filozofického kongresu, Mexico City, 1963* (Bratislava, Obzor 1965) a *Existencializmus a fenomenológia* (Bratislava, Obzor 1967).

8 Musilová, D., *Na okraj jedné návštěvy: Simone de Beauvoir v Československu*. Hradec Králové–Ústí nad Orlicí, Oftis 2007; Sartre a de Beauvoir v Bratislavě (1963). *Kritika & Kontext*, 7, 2002, č. 1, s. 8–21.

9 Sartre, J.-P., *Marxismus a existencialismus*. Přel. O. Kuba. Praha, Svoboda 1966.

10 Beauvoir, S. de, *The Second Sex*. Transl. H. M. Parshley. New York, Knopf 1953.

11 Srov. např. Simons, M. A., *The Second Sex and the Roots of Radical Feminism*. In: *táž, Beauvoir and The Second Sex. Feminism, Race and the Origins of Existencialism*. Lanham–Boulder–New York–Oxford, Rowman and Littlefield Publishers 2011, s. 145–165.

12 Srov. např. Butler, J., *Sex and Gender in Simone de Beauvoir's Second Sex*. *Yale French Studies*, 39, 1986, No. 72, s. 35–49.

připravený Janem Patočkou.¹³ V předmluvě knihy Patočka psal, že se tak stalo kvůli velkému rozsahu knihy a neinformovanosti českých čtenářů o francouzském kulturním prostředí. Některé části tak byly v knize zkráceny, jiné naprosto vypuštěny. Francouzský originál knihy obsahuje dva díly – první se jmenuje „Fakta a mýty“, druhý „Žitá zkušenost“. V české verzi byla z teoretického úvodu prvního dílu zachována jen dvoustránková anotace z kapitoly věnované biologické stránce ženského těla. Polemika Beauvoirové s psychoanalýzou a historickým materialismem zde chybí úplně. Ve své kritice historického materialismu Beauvoirová kritizovala například Engelsovo pojetí nerovnosti muže a ženy, založené na existenci soukromého vlastnictví. Domnívala se, že jde o nedostatečné uchopení a zploštění genderové problematiky na ekonomický problém. Dále také kritizovala pragmatickou politiku Sovětského svazu: jakmile z ekonomických důvodů potřeboval ve třicátých letech nastartovat populační růst, okamžitě obrátil naruby svou dosavadní revoluční agendu, podporující veřejné role a funkce žen, a vrátil se ke konzervativním hodnotám prosazujícím ženskou mateřskou roli.¹⁴

Výběr jednotlivých částí českého překladu pravděpodobně vycházel z kombinace vstřícnosti vůči dobové politice a zároveň Patočkova osobního vkusu. Největší prostor v českém vydání dostaly části „Dějiny“ (vznik patriarchy, genderové hierarchie) a „Mýty“ (popisu konstrukce ženy jako té „druhé“). Ústřední a nejrozsáhlejší částí českého překladu se pak stal oddíl „Žitá zkušenost“ z druhého dílu originálu. Pro tuto část, věnující se determinaci genderových rolí, byly ale opět vybrány jen určité kapitoly, které konvenovaly tehdejší československé situaci: kapitoly o dospívající dívce, vdané ženě a nezávislé ženě. V kontextu sexuálního uvolnění šedesátých let v Československu¹⁵ byla do knihy zahrnuta také kapitola o sexuální iniciaci. Navazující části o homosexualitě a prostituci byly ale vypuštěny, stejně jako kapitola věnovaná stáří ženy.¹⁶

13 Beauvoirová, S., *Druhé pohlaví*. Přel. J. Kostohryz – H. Uhlířová. Praha, Orbis 1966, s. 30. Přeloženo z francouzského originálu: Beauvoir, S. de, *Le deuxième sexe*. Paris, Gallimard 1949.

14 Vycházím zde z úplného anglického překladu francouzského originálu. Srov. Beauvoir, S. de, *The Second Sex*. Transl. C. Borde – S. Malovany-Chevallier. New York, Random House 2010, s. 61–65. Jako první upozornila na problematičnost českého vydání v první polovině devadesátých let minulého století Hana Havelková, která zdůrazňovala, že základní argumentace Beauvoirové je v tehdy nově se rozvíjejícím českém feministickém diskurzu stále aktuální, a volala po vydání úplného českého překladu *Druhé pohlaví*. Srov. Havelková, H., *Druhé pohlaví – věc veřejná*. *Aspekt*, 2, 1994, č. 2, s. 44; s. 45.

15 Srov. např. Dubská, I., *Kdo je žena? Sociologický časopis*, 3, 1967, č. 3, s. 307–315; Franc, M. – Knapík, J., *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967* (II. sv.). Praha, Academia 2011, s. 815–817.

16 O rok později vyšlo slovenské vydání, které se sice rozsahem více blížilo francouzské předloze, ale i tak se jednalo o pouhý výběr. Oproti českému vydání zde byly například zahrnuty kapitoly o psychoanalýze a historickém materialismu, na druhou stranu oddíl „Mýty“ z prvního svazku

Zároveň ovšem nebyly z textu vynechány jen celé kapitoly en bloc, ale i v zachovaných částech chybí celé odstavce a stránky originálu. Na tyto vynechávky není v textu upozorňováno, někdy jsou prostě jen vyňaty, zatímco jindy nahrazeny shrnutími jejich obsahu, které Patočka v úvodu označuje jako „stručné vlastní přechody, vyznačené odlišenou sazbou“.¹⁷ Tyto „vlastní přechody“, jejichž autorem byl pravděpodobně sám Patočka, v textu plnily dvojí funkci.

První z nich bylo vypuštění a jakési přepsání z dobového hlediska „nepříjemných“ pasáží. Například desetistránkovou pasáž, již Beauvoirová věnovala agrární společnosti,¹⁸ shrnul Patočka do jednoho odstavce,¹⁹ a vyhnul se tak citování Jamese Frazera a Clauda Léviho-Strausse, pro něž použil zastřešující termín „dnešní etnologové“. Druhý důvod byl pravděpodobně mnohem prozaičtější. Vydavatelům se kniha zdála příliš dlouhá, přičemž zároveň podle Patočky obsahovala části, které byly pouhým „úvodem k vlastní tezi“,²⁰ a u nichž tedy – z jeho pohledu – nebyl důvod, proč je otiskovat.

Stejný přístup týkající se anglického překladu popsala ještě v osmdesátých letech Margaret A. Simonsová. Úplný anglický překlad *Druhého pohlaví* v té době ještě neexistoval, a ačkoli edice Bantam (1968, 1970) inzerovala kompletní překlad knihy, chybělo v něm podle Simonsové deset procent textu, které byly už v roce 1953 vyškrtány jeho překladatelem, profesorem zoologie Howardem Parshleym, jemuž se pravděpodobně historie žen „nezdála příliš zajímavá“.²¹

Přes výše popsaný přístup si Patočka *Druhého pohlaví* cenil a chápal ho jako „velkoryse založené, filosoficky podložené studium vztahu mezi mužem a ženou v celé historii i přítomnosti“. Začátek doslovu knihy sice tradičně věnoval existencialismu a filosofickému přínosu J.-P. Sartra, jemuž byla Beauvoirová „nejbližší účastnicí“ a „svědkem“, dále ale podrobně rozebíral autorčinu literární a filosofickou činnost. Patočka na knize oceňoval především popis ženy jako „té druhé“, který Beauvoirová mj. odvodila ze schématu Hegelovy dialektiky

originálu a kapitola „Nezávislá žena“ z druhého svazku byly ve slovenském vydání (na rozdíl od českého) vypuštěny. Kapitola „Společenský život“ chyběla v obou vydáních současně. Srov. Beauvoir, S. de, *Druhé pohlaví*. Prel. V. Millerová. Bratislava, Obzor 1967, 1968.

17 Patočka, J., Předmluva. In: Beauvoirová, S., *Druhé pohlaví*, c.d., s. 5.

18 Beauvoir, S. de, *The Second Sex*, 2010, c.d., s. 103–112.

19 Beauvoirová, S., *Druhé pohlaví*, c.d., s. 30.

20 Patočka, J., Předmluva, c.d., s. 5. Do českého překladu také (na rozdíl od slovenského) nebyla zahrnuta nejslavnější věta knihy: „Ženou se člověk nerodí, ale stává“, která uváděla absentující kapitolu o dětství z druhého dílu „Zkušenosti“. Tuto skutečnost lze pravděpodobně osvětlit tím, že v té době ještě nebyla tato pasáž proslavena a kanonizována západní recepcí.

21 Simons, M. A., *The Silencing of Simone de Beauvoir: Guess What's Missing from The Second Sex* (1983). In: táž, *Beauvoir and The Second Sex. Feminism, Race and the Origins of Existentialism*, c.d., s. 61–72. Srov. též výše pozn. č. 10 a diskusní studii Dagmar Pichové: Simone de Beauvoir: „Druhé pohlaví“ – a kletba překladu (*Filosofický časopis*, 67, 2019, č. 2, s. 241–250).

pána a raba, na jejichž místa dosadila tradiční postavení muže a ženy ve společnosti. V tomto schématu muž zastával pozici subjektu, dosahujícího skrze své jednání transcendence, zatímco pozice ženy byla kvůli naplňování funkce biologické reprodukce a zachovávání života ztotožňována s imanencí.²²

Patočkův doslov k *Druhému pohlaví* plnil i apologetickou funkci: měl knihu ospravedlnit jak před dobovou odbornou kritikou, tak před tehdejší veřejností obecně. Podle Patočky podobu knihy ovlivnily především dobové podmínky. *Druhé pohlaví* vzniklo v době, kdy se ženská emancipace v konzervativní francouzské společnosti teprve prosazovala (volební právo žen bylo ve Francii uzákoněno až v roce 1944 – tedy pět let před vydáním knihy –, přičemž další systémové změny měly teprve proběhnout). Beauvoirová sama vyrůstala v buržoazní rodině a prošla výchovou katolických penzionátů, a ačkoli právě toto konvenční a idealizované prostředí podrobovala kritice, nebyla podle Patočky schopná se z jeho myšlenkových rámců vymanit. Tuto dobovou a místní podmíněnost Patočka zmiňoval zvláště v souvislosti s českým čtenářem, kterého, podle jeho názoru, musely určité autorčiny závěry překvapit, neboť je nahlížel z hlediska pokrokové situace tehdejšího Československa.²³

Dalším z problematických prvků *Druhého pohlaví* bylo jeho filosofické zázemí, ležící v existencialismu, který chápal ústřední pojem svobody jinak než marxismus. Existencialistická filosofie zkoumala člověka jako uzavřené individuum, které realizuje vlastní svobodu pouze ve své osobní, individuální rovině.²⁴ Patočka proto obhajoval ideovou pozici Beauvoirové s odvoláním na autorčinu životní praxi – politický aktivismus. Beauvoirová, která se soustavně věnovala publicistice, byla, podle Patočky, dlouhodobě konfrontována se soudobými politickými a společenskými problémy: např. v reportáži *Amerikou den za dnem*²⁵ analyzovala místní konzumní společnost; přímou zkušenost měla také s francouzskou koloniální politikou – válkami v Alžírsku, Indočíně a na Madagaskaru. A právě díky těmto osobním zkušenostem se její uvažování o situovanosti člověka postupně přesunulo z individualistické roviny na rovinu společenskou.²⁶ Přestože vycházela z existencialistických východisek, v průběhu padesátých let se začala ideově stále více přiklánět k marxismu. V roce 1963 se ve třetím dílu svých pamětí *Síla věcí* vyjádřila, že by nyní své dílo založila materialističtěji, na pojmech „potřebnosti“ a „nedostatku“.²⁷

22 Všechny citáty z tohoto odstavce viz v: Patočka, J., Francouzský existencialismus a Simone Beauvoirová (doslov). In: Beauvoirová, S., *Druhé pohlaví*. Praha, Orbis 1966, s. 395–397.

23 Tamtéž, s. 392; s. 399.

24 Kautman, F., Existencialistický pohled na ženu. *Filosofický časopis*, 16, 1967, č. 2, s. 306–310.

25 Beauvoir, S. de, *L'Amérique au jour le jour*. Paris, Gallimard 1948.

26 Patočka, J., Francouzský existencialismus a Simone Beauvoirová (doslov), c.d., s. 395; s. 400.

27 Tamtéž, s. 399. V šedesátých letech vyšel v českém překladu Antonína J. Liehma první díl pamětí Beauvoirové: *Paměti spořádané dívky* (Praha, Čs. spisovatel 1969). Z třetího dílu – *Síla věcí* – byly uveřejněny v časopise *Světová literatura výňatky*, v nichž se Beauvoirová vyrovnávala

Ve *Druhém pohlaví* nicméně Beauvoirová ještě vycházela z existencialistické teze, podle níž „existence předchází podstatu“. Člověk není předurčen ke své identitě svou přirozeností, psychologickými rysy či sociálním prostředím, ale naopak: identita je výsledkem rozhodnutí jeho svobodné vůle. Lidské bytí se ve světě nachází jako prázdno, které se naplňuje teprve konáním. Lidé přitom, aby utekli před úzkostí a zodpovědností, které s sebou nese svoboda, vysvětlují své životní volby jako důsledky objektivních determinací. Cílem existencialismu je odkrývat toto klamně „sebe-zvěčnění“ a obracet člověka k původní neurčenosti a otevřenosti jeho existence. Podobně se proto podle Beauvoirové nesmí „žensství“ chápat jako biologická, kulturní a psychologická danost, ale jako důsledek zapomenutých, skrytých a nepřiznaných voleb, jimiž se původně svobodné jáství samo teprve vymezuje.²⁸

Stejně tak i pojetí emancipace ženy bylo podle Beauvoirové spojené s existencialistickým chápáním svobody. Existence druhých lidí vytrhává každého člověka z vlastní imanence. Nitrem existujícího je pouze nicota, a aby dosáhl sám sebe, musí se promítnout do nějakého předmětu, člověka. Zároveň ale svoboda druhého, která jeho svobodu potvrzuje, je s ní i v rozporu, protože každé vědomí chce být „svrchovaným subjektem“. K vyvázání se z objektifikace druhého může tedy dojít jedině jeho objektifikací. Patriarchát je výrazem vítězství muže nad ženou v tomto boji. Žena je v něm postavena do pozice objektu, vůči němuž se muž vymezuje jako subjekt. Mužova transcendence (vzmach ke svobodně volené budoucnosti) se opírá o ženinu imanenci (o její uzavřenost v minulosti). Zatímco muž vynalézá a tvoří, žena udržuje a opakuje staré. Podle Beauvoirové je rovina transcendence a imanence přítomná v muži i ženě. Nastolení rovnosti pohlaví tak může být dosaženo pouze svobodným uznáním každého jedince druhým – tím, že každý bude chápat sebe i druhého jako objekt i subjekt zároveň, což předpokládá neutíkat před otevřeností své existence „zvěčňováním“ svým ani druhého.²⁹

Diskuze o „Druhém pohlaví“ v rovině teorie

Diskuze nad knihou *Druhé pohlaví* se rozvířila na stranách *Literárních novin* mezi filozofy Ivanem Svitákem a Janem Patočkou, socioložkou Irenou Dubskou

s kritikou svého buržoazního zázemí a tematizovala stáří. Srov. Beauvoir, S. de, *Síla věcí*. Přel. A. Šabatková. *Světová literatura*, 9, 1964, č. 4, s. 199–214. Zmiňované pasáže s pojmy „potřebnosti“ („vzácnosti“ – Fulkův překlad) a „nedostatku“ byly do češtiny přeloženy až v devadesátých letech. Srov. Beauvoir, S. de, *Síla věcí*. Přel. J. Fulka. *Filosofický časopis*, 50, 2002, č. 6, s. 962–969.

28 Barša, P., *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*, c.d, s. 53.

29 Srov. Beauvoirová, S., *Druhé pohlaví*, c.d., s. 68–70; Barša, P., *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*, c.d., s. 53–56.

a redaktorkou LN Helenou Klímovou.³⁰ Jako první napsal recenzi s názvem „Člověk nebo sexus“³¹ filosof Ivan Sviták, který *Druhé pohlaví* ostře zkritizoval z marxistických pozic. Vymezil se především proti zploštění problematiky ženské emancipace pouze na rovinu filosofie. Knihu označil za nevědeckou a její hlavní problém spatřoval v tom, že se z velké části pokoušela o uchopení problematiky ženy na základě interpretace autorčiny vlastní zkušenosti. Její závěry proto – podle jeho názoru – nemohly vznášet nárok na objektivnost.

V článku „Modely člověka“,³² který vyšel ve stejnou dobu ve *Filosofickém časopise*, se Sviták zabýval právě tématem „filosofie člověka“, pochopením člověka jako celku, jako tělesné, duševní a kulturně-spoolečenské bytosti, kterou by měla zkoumat syntetická antropologie, vycházejíc z pozic dialektického materialismu. Právě syntéza přírodovědeckých a společenskovedních poznatků by měla překonat závěry spekulativní „filosofie člověka“, jež ignoruje empirické poznatky exaktních věd o člověku, stejně jako přírodovědci ignorují filosofickou problematiku.³³ Proto by měl být, podle Svitáka, marxistický rozbor orientován jednoznačně vědecky. Pokud se v interpretaci vychází pouze ze subjektivity člověka, jedná se o reflexivní spekulaci, v níž „filosofie člověka“ zůstává jen vynikající literaturou, ale není vědou (případ Beauvoirové).

Pro Svitáka bylo zároveň nepřipustné uvažovat o dosažení emancipace ženy pouze na individuální rovině, neboť tak by mohla proběhnout bez jakékoli vnější změny v politickém, společenském systému (výhodiskem existencialismu je člověk-jedinec izolovaný od společnosti i dějinného vývoje). Sviták, zastánce marxistického a kolektivistického pojetí dějinného vývoje, chápal lidi jako aktéry dějin, ale především jako společenské bytosti, které vždy patří do „vyššího“ sociálního celku (skupiny, vrstvy, třídy, politické strany). Lidé jsou tak determinováni existujícími společenskými poměry, z nichž se nemohou „vysvléci“, a zároveň jsou ovlivněni sociální determinací ve smyslu své příslušnosti k danému sociálnímu celku, v němž působí. Sociální nerovnost, stejně jako nerovnost mezi pohlavími je proto zakotvena také v ekonomických faktorech.³⁴ Emancipace ženy tak musí jít v marxistickém

30 O této debatě psala již Hana Havelková. Srov. Havelková, H., Dreifache Enteignung und eine unterbrochene Chance: Der „Prager Frühling“ und die Frauen- und Geschlechterdiskussion in der Tschechoslowakei. *L'Homme*, 20, 2009, Nr. 2, s. 31–49.

31 Sviták, I., Člověk nebo sexus. *Literární noviny*, 16, 1967, č. 9, s. 1; s. 6.

32 Sviták, I., Modely člověka. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 2, s. 258–273. Článek byl příspěvkem na konferenci „O problémech lidských plemen“, kterou uspořádala Antropologická společnost ve dnech 14.–15. května 1965.

33 Tamtéž. Význam syntetické antropologie ukazuje Sviták na příkladu interpretace významu rozdílnosti lidských ras, která se v případě pouze empiricky orientovaného antropologa může stát v různých stupních oporou rasismu. Otázka rasových rozdílů a konfliktů není proto řešitelná jen jako otázka biologie člověka a fyzické antropologie, ale je také tématem sociologie, etnologie, sociální psychologie.

34 Ochrana, F., *Metodologie sociálních věd*. Praha, Karolinum 2013, s. 99–114.

pojetí ruku v ruce se změnami ve společenském uspořádání, které je utvářeno a ovlivňováno nerovným rozdělením kapitálu.³⁵

Ve sledované debatě se Jan Patočka vůči Svitákově kritice vymezil. Na jeho recenzi v *Literárních novinách* odpověděl, že kniha *Druhé pohlaví* je filosoficko-sociologická esej podávající historii problému a pohled na tehdejší svět ženy.³⁶ Není to tedy návod na to, jak v budoucnu nově uspořádat vztahy mezi mužem a ženou.³⁷ Patočka tvrdil, že realizování emancipace ženy není podmíněno jen systémovou změnou a že tak složitou problematiku nelze vyřešit několika „vědeckotechnickými hmaty“.³⁸ Přínos Beauvoirové viděl právě a především v popisu její vlastní zkušenosti ženy, v objevu, po němž spatřila svět „jinak“. Subjektivní výpověď knihy chápal pozitivně jako možný emancipační impuls, který zapůsobí na psychologické rovině na ženu-jednotlivce v československé společnosti: „...dnešní žena ve svých zápasech s běžnou morálkou najde u Beauvoirové často klíč k tomu, aby si rozuměla, utvrzovala se ve vlastním sebevědomí...“³⁹

Základ Svitákovy kritiky byl mj. pravděpodobně vyprovokován Patočkovou poznámkou v doslovu, v níž napsal, že se Beauvoirové povedlo „filosofické odhalení podstatného“, jež stojí na hlubším stupni „vědeckosti“ než empiricky založené vědní obory jako sociologie a medicína.⁴⁰ Patočka zde vycházel ze svého fenomenologického zázemí a v klasickém filosofickém čtení⁴¹ knihu chápal jako existenciálně fenomenologický spis, v němž Beauvoirová na základě vlastní žité zkušenosti kritizovala a překročila hranice vědeckého poznání, dokazujícího sociální podřízenost ženy. Sviták viděl hlavní problém právě v jejím popisu vlastní zkušenosti, jež označil za banální a „nehlubokou spekulaci“.⁴² Rozvoj žen jako svobodných bytostí spočíval podle něj především v celkovém rozvoji ekonomicko-společenských struktur, k němuž přispívalo soudobé vědecké poznání a jeho pokrok. Zastával modernisticko-optimistický přístup k vědě, jako jehož příklad uváděl výchovu dětí v jeslích, jež byla ovšem již tehdy vědci problematizována z hlediska právě popsaného tzv. deprivačního syndromu (viz dále). Řešení všech problémů viděl Sviták na po-

35 Mezi hlavní prostředky vedoucí k dosažení genderové rovnoprávnosti zahrnul Bedřich Engels v roce 1884 rovnost obou pohlaví před zákonem, ekonomickou nezávislost žen a převzetí domácích prací společností. Srov. Engels, B., *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* (1884). Přel. P. Levit – J. Bílý. Praha, Mladá fronta 1967, s. 26.

36 Patočka, J., *Člověk a sexus* ještě jednou. *Literární noviny*, 16, 1967, č. 29, s. 3.

37 Patočka, J., Francouzský existencialismus a Simone Beauvoirová (doslov), c.d., s. 399.

38 Patočka, J., *Člověk či sexus? Je dobře vědět, o čem je řeč*. *Literární noviny*, 16, 1967, č. 12, s. 3.

39 Tamtéž, s. 3.

40 Patočka, J., Francouzský existencialismus a Simone Beauvoirová (doslov), c.d., s. 398.

41 Srov. Hengehold, L., *Simone Beauvoir's Philosophy of Individuation. The Problem of the Second Sex*. Edinburgh, Edinburgh University Press 2017, s. 3–6.

42 Sviták, I., *Člověk nebo sexus? Literární noviny*, 16, 1967, č. 18, s. 7.

litické úrovni, která jediná pro něj v té době byla problematická a kterou podroboval kritice. Bylo však podle něj jen třeba počkat, až politici „ovládnu vědecké poznatky a transformují je v praktická řešení“.⁴³

Ačkoli Sviták i Patočka vycházeli z odlišných názorových pozic, ohledně otázky položené Svitákem („člověk, nebo sexus?“ – tedy lidství, či ženství?) se oba dva shodovali s Beauvoirovou. Vztahovali se tak k prvně zmiňované kategorii, jejíž zastávání je důležité především z hlediska realizování emancipace, opírající se v tomto případě o předpoklad univerzální podstaty sdílené všemi lidskými bytostmi nehledě na pohlaví. Člověk je zde chápán především jako netělesná, bezpohlavní entita, která je schopná svým rozumem překračovat svá biologická i sociální určení. V praxi to znamená, že by i pro ženy měly platit ty morálně-politické principy, které byly původně formulovány muži a pro muže.⁴⁴ Podle Beauvoirové a Patočky byla cestou vedoucí k emancipaci ženy (k rovnosti založené na obecném lidství) schopnost transcendence jednotlivce, podle Svitáka byla emancipace podmíněná systémovou změnou společenských vztahů, jež měla vést k novému typu socialistického lidství („strukturální proměně lidského typu“).⁴⁵ Rovnost, kterou všichni jmenovaní vyznávali, musí být odvozena od univerzálních a formálních rysů, které jsou společné všem lidem. Obecné lidské zájmy tak podle této definice musejí být přítomny ve zvláštních zájmech všech sociálních vrstev a jednotlivců žijících ve všech společnostech (proti tomuto pojetí lze oponovat, že lidé jsou sociálními bytostmi a jejich schopnost svobodného myšlení a jednání není myslitelná vně specifických kulturních kontextů a jejich zvláštních hodnot a představ o životě).⁴⁶

Jiný přístup v této debatě zaujaly Irena Dubská a Helena Klímová.⁴⁷ Obě dvě si knihy cenily (Irena Dubská např. psala o jejím přínosu k „filosofickému stanovení svébytné povahy ženského odcizení“⁴⁸), zároveň se ale vůči východiskům Beauvoirové vymezovaly. Irena Dubská si překvapivě pro svůj článek v *Sociologickém časopise* zvolila interpretaci citátu „Ženou se člověk nerodí, ale stává“, který nebyl součástí českého vydání. Na rozdíl od západní recepce, pro niž tato věta, ustanovující gender jako sociální konstrukci, byla hlavním odkazem *Druhého pohlaví*, Dubská toto pojetí kritizovala. Základ své kritiky

43 Tamtéž, s. 6.

44 Barša, P., *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*, c.d., s. 16.

45 Sviták, I., *Člověk nebo sexus*, c.d., s. 6.

46 Barša, P., *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*, c.d., s. 17.

47 Dubská, I., Kdo je žena, která se stává člověkem? *Literární noviny*, 16, 1967, č. 12, s. 3; táž, Kdo je žena?, c.d., s. 307–315; táž, Žena v mužském světě. *Host do domu*, 14, 1967, č. 6., s. 40; Klímová, H., Naposledy: člověk a sexus. *Literární noviny*, 16, 1967, č. 24, s. 6–7.

48 Dubská, I., Kdo je žena?, c.d., s. 309.

opřela o historizaci knihy. „Sociologizující“ interpretaci Beauvoirové Dubská odůvodňovala tím, že byla ovlivněna meziválečným psychologickým, sociologickým a kulturně-antropologickým diskurzem, který se vymezoval vůči předešlým vědeckým závěrům, jež obhajovaly „totální, absolutní, fyziologicky dané různosti muže a ženy“.⁴⁹ Tyto meziválečné studie (mezi jejichž autory řadila Mathilde Vaertingovou, Ruth Benedictovou, Margaret Meadovou, Alexandra Goldenweisera a Bronislava Malinowského), které propagovaly koncepty „mužského“ a „ženského“ jako kulturně podmíněné a uvažovaly je mimo „fyzický substrát“, Dubská chápala jako extrémní interpretace reagující na dřívější závěry vědy.⁵⁰

Svou názorovou pozici Dubská vnímala ve srovnání se zmiňovanými autory i Beauvoirovou progresivněji a opírala ji o literaturu nacházející rozdíly mezi podstatou muže a ženy. Zmiňovala závěry psychoanalytičky Helene Deutschové,⁵¹ která tematizovala rozdíl mezi transcendencí muže a ženy, přičemž u ženy se, podle jejího názoru, transcendence „váže na fakt mateřství jako praktické a nejvyšší osobní zkušenosti, zprostředkující smysl pro polaritu života a smrti, stvoření a zániku, pro věčnost i pro omezenost individuálního bytí“.⁵²

Nebo odkazovala na existencialisticko-psychologicky laděnou knihu Žena,⁵³ jejíž autor, psycholog Frederik Buytendijk, kritizoval Beauvoirovou a tvrdil, že není schopná vidět „tajemství“ lidské tělesnosti. Podle Buytendijka právě lidské tělo vyzývá člověka k nacházení a utváření „rozvrhu“ [Entwurf] jeho „pobytu“ [Dasein] v určeném směru (struktura lidské ruky například nabádá k uchopování). Z porozumění tělesnosti se tak dá hlouběji uchopit skutečnost „ženského“ „bytí ve světě“, v němž žena objevuje smysl své tělesnosti teprve ve setkání s druhým – tzn. v setkání s druhým pohlavím a s dítětem, které je možné výlučně skrze tuto tělesnost.⁵⁴ Dubská se ve svých člancích zároveň opírala i o citáty z marxistických děl, z nichž si vybrala teze odpovídající vlastní pozici. „Zvulgarizovaný marxizující ekonomický historismus“ při tom kritizovala za to, že „uzavíral člověka do společenských faktorů“,⁵⁵ a z Marxových *Ekonomicko-filozofických rukopisů* si vybrala citát: „vztah muže a ženy je nejpřirozenější vztah člověka k člověku“, který měl pravděpodobně dokládat biologickou podmíněnost tohoto vztahu.⁵⁶

49 Dubská, I., Kdo je žena, která se stává člověkem?, c.d., s. 3.

50 Dubská, I., Kdo je žena?, c.d., s. 311.

51 Deutsch, H., *The Psychology of Women. A Psychoanalytic Interpretation*. I, II. New York, Grune and Stratton 1944, 1945.

52 Dubská, I., Kdo je žena?, c.d., s. 313.

53 Buytendijk, F., *De vrouw. Haar natuur, verschijning en bestaan*. Utrecht, Spectrum Utrecht 1951.

54 Buytendijk, F., *Die Frau. Natur, Erscheinung, Dasein. Eine existential-psychologische Untersuchung*. Transl. A. Schorn. Köln am Rhein, J. P. Bachem Verlag 1953, s. 33–34.

55 Dubská, I., Kdo je žena, která se stává člověkem?, c.d., s. 3.

56 Dubská, I., Kdo je žena?, c.d., s. 315. Srov. Marx, K., *Ekonomicko-filozofické rukopisy (1844)*. In: Marx, K. – Engels, F. – Lenin, V. I., *Žena a společnost*. Překladatel neuveden. Bratislava, Pravda 1973, s. 118.

Preference biologické podstaty „ženskosti“ se u Dubské projevila i v kritice Beauvoirové: „Přesvědčení, že žena je především člověk stejně jako muž a k plné lidskosti se musí emancipovat, je alfa a omega *Druhého pohlaví*,“ psala Dubská a téma „lidskosti“, po němž se ptala Beauvoirová, obrátila k otázce „ženskosti“: „Kdo je žena, která se stává člověkem? V čem je zvláštnost jejího lidského bytí?“⁵⁷ Podle Dubské se žena rodí odlišná od muže a její existence se realizuje především v její tělesnosti. Jedná se tedy o otázku specifčnosti „ženského člověka“. Dubská tak kritizovala Beauvoirovou za to, že jejím hlavním cílem bylo, aby „v ženách samých i v celém lidstvu zvítězila transcendent nad imanencí“.⁵⁸ Na rozdíl od Beauvoirové, jež dávala imanenci negativní význam, spojovala Dubská imanenci s pozitivními hodnotami jako „spolubytí, spočinutí, klid, naplnění“. Vymezovala se tak vůči Beauvoirové, jež podle ní adorovala princip aktivity a výkonu, symptomatický pro moderní západní civilizaci.⁵⁹

Ve zmiňované diskuzi Dubská zastávala pozici feminismu diference, pro nějž je důležitý fyzický substrát (mužské, či ženské „vtělení“). Abstraktní jáství je v tomto přístupu nahrazeno tělesnou osobou, která je pevně ukotvena v intersubjektivních vztazích strukturovaných na základě biologického rozdílu mezi pohlavími. Ve feminismu diference hraje ústřední roli neredukovatelná „ženská zvláštnost“, jejímž prostřednictvím se vymezuje vůči univerzalistickým rysům humanistického feminismu. V praxi tento feminismus prosazuje hodnoty vycházející z ženské zkušenosti – „mateřské myšlení“, etiku péče, politickou morálku založenou na modelech rodinného života (proti tomuto pojetí lze oponovat, že sklouzává do esencializace prožívání světa a vztahů k druhým na základě rozdílnosti pohlaví – a „ženská zvláštnost“ navíc může nadále sloužit k ospravedlňování nerovnosti mezi pohlavími).⁶⁰

Diskuze o „Druhém pohlaví“ ve vztahu k československé politické a společenské situaci

Československá debata ovšem nevycházela pouze z ideových přístupů jednotlivých autorů k dané problematice, ale byla ovlivněna i dobovou genderovou politikou a společenskou praxí státního socialismu, která se během jeho

57 Dubská, I., Kdo je žena, která se stává člověkem?, c.d., s. 3.

58 Dubská, I., Kdo je žena?, c.d., s. 315. Srov. Beauvoirová, S., *Druhé pohlaví*, c.d., s. 63.

59 Tamtéž, s. 315.

60 Barša, P., *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*, c.d., s. 17; s. 18. To, že Dubská dobře vystihla východiska Beauvoirové, lze doložit rozhovorem z roku 1979, v němž se Margaret Simonsová ptala Beauvoirové mimo jiné na to, co si myslí o konceptu *l'écriture féminine*, jež patří do rámce feminismu diference a jehož podstata stojí na biologické rozdílnosti mužů a žen a do středu svého zájmu staví zkušenost žen v jejich vlastním těle. Beauvoirová se tehdy vůči této pozici kategoricky vymezila. Srov. Simons, M. A., Beauvoir Interview (1979). In: *táž, Beauvoir and The Second Sex. Feminism, Race and the Origins of Existentialism*, c.d., s. 18.

existence proměňovala. Ivan Sviták tak nařkl práci Beauvoirové z „bílého, buržoazního feminismu“ a z „racionalizace středostavovských iluzí dobře vychované katolické dívky“, která problémy své třídy zobecňovala na problémy ženy an siich.⁶¹ Podobná kritika často zaznívala i v dopisech rozhořčených čtenářek, které viděly svou pozici oproti ženám na Západě emancipovaněji. Kritizována byla například absence zdravé sexuality („netrpím [na rozdíl od autorky – pozn. M.P.] předsudky viktoriánské doby“⁶²), buržoazní pohled na svět („Je to kompilát z cizích knih; co tyto úryvky spojuje je povídání o známých věcech, a to ještě z hlediska jedné národnosti a jedné třídy“⁶³) a nedostatek nových impulsů a podnětů ve srovnání s českým feministickým hnutím, které již v devatenáctém století řešilo podobné otázky.⁶⁴ Pokud bychom hledali nějakou převažující tendenci, jež převažovala mezi čtenáři a čtenářkami, přikláníla se většina z nich spíše na stranu Svitákovy marxistické kritiky a promlouvala zpravidla z pozice zaměstnaných žen.⁶⁵

Ivan Sviták *Druhé pohlaví* současně srovnával s knihou *The Feminine Mystique*, která se stala biblí počátku druhé vlny feminismu. Betty Friedanová v ní v roce 1963⁶⁶ popsala tehdejší problémy části amerických žen, „uvězněných“ jako hospodyně a pečující matky v amerických domácnostech. Sviták tento knihou popsaný fenomén interpretoval jako výraz specifické ženské podoby odcizení člověka v průmyslové společnosti, a sice odcizení z nadbytku. Podle něj se americké ženy pod těmito okolnostmi měnily „v ochotné hrdinky domácnosti, které si zařídí v předměstském domku cosi jako ‚přepychový koncentrák‘, v němž postupující dehumanizace pomalu rozleptává napřed jejich osobnost a pak i rodinu“.⁶⁷

61 Kritika „bílého, buržoazního feminismu“ Beauvoirové, kterou v české debatě rozvinul Ivan Sviták, se objevila na Západě především až v sedmdesátých letech společně s kritikou let šedesátých. Symbol emancipace té doby, Betty Friedanová, jež stála v roce 1966 u zrodu Národní organizace žen [National Organization for Women], tehdy začala být kritizována za bílé, středostavovské a sexuálně heteronormativní názory. Srov. Hooks, B., *Ain't I a Woman? Black Women and Feminism* (1981). New York, Routledge 2015, s. 137–158. Spor mezi buržoazním a socialistickým feminismem ovšem doprovází ženské hnutí a tematizování tzv. ženské otázky již od jeho počátků v devatenáctém století. Srov. např. Zetkin, C., *Z dějin ženského proletářského hnutí v Německu* (1928). Přel. A. Jahodová Včeličková. Praha, SNPL 1961.

62 Neumannová, Z., Již dosti rovnoprávnosti. *Literární noviny*, 16, 1967, č. 9, s. 6.

63 Jelínková, O., Člověk, či sexus. *Literární noviny*, 16, 1967, č. 14, s. 2.

64 Kolaříková, O., Člověk, či sexus. *Literární noviny*, 16, 1967, č. 14, s. 2.

65 Např.: „Je-li zaměstnaní ženy podmínkou toho, co vyjadřují krásné termíny jako transcendence, ptám se tedy, jaké zaměstnání vlastně. Vypadá to skoro na povolání intelektuální.“ Klímová, H., Naposledy: člověk a sexus (Slívková, H.), c.d., s. 6–7.

66 Český překlad: Friedan, B., *The Feminine Mystique*. Přel. J. Kočová. Praha, Pragma 2002. Betty Friedanová Československo v roce 1967 navštívila. Srov. Lassová, H., Betty Friedan: Mýtus ženství. *Sociologický časopis*, 2, 1966, č. 5, s. 719–722; Tučková, A., O mýtu ženství. Hovoříme s Betty Friedanovou. *Kulturní tvorba*, 5, 1967, č. 41, s. 7.

67 Sviták, I., Člověk nebo sexus, c.d., s. 6.

Ve srovnání s americkými se československé ženy nemusely potýkat se středostavovskými problémy ani s problémy odcizení z nadbytku volného času a spotřebního zboží. Největší překážku emancipace žen v Československu viděl Sviták v přezívání určitých představ a tradic, které sahaly až do devatenáctého století (monogamické manželství jako norma vztahu mužů a žen). Konečným řešením emancipace tak pro Svitáka nebylo dosažení rovnocennosti společenských rolí muže a ženy; na cestě ke komunismu propagoval revoluční antropologickou transformaci – „strukturální proměnu lidského typu, na níž pracují současné dějiny s hektickou intenzitou, aby skrze zdánlivou maskulinizaci žen a feminizaci mužů vytvořily takovou lidskou scénu modernímu člověku, která by byla úměrná skutečnosti, že lidé jsou schopni létat v kosmu a zvládat vnější přírodu“.⁶⁸

Irena Dubská se s Ivanem Svitákem shodovala v hodnocení výjimečného postavení socialistických zemí, protože „opravdovou rovnoprávnost ženy umožňuje pouze socialistická základna“.⁶⁹ Podle Dubské žily ženy v západních liberálních demokraciích v poměrech odcizené práce a odcizených vztahů, byly vystavovány „ideálu šťastného erotického svazku jako základní životní hodnotě“ a oproti Československu se nesetkávaly se společenskou péčí o matku a dítě.⁷⁰ Progresivnost československé situace ve srovnání se Západem (co se týče situace žen) popsala Dubská i na základě vlastních zkušeností v knize *Americký rok*.⁷¹ Ta vznikla během jejího takřka ročního pobytu v USA, kam byla v akademickém roce 1963–1964 pozvána nejprve na stipendijní pobyt na Massachusettském technologickém institutu a potom na Harvardovu univerzitu. Na konci posledního semestru si pak udělala řidičský průkaz a cestovala sama tři měsíce po USA autem (zúčastnila se např. mississippského „Léta svobody“ doprovázeného i násilnostmi). Diskriminaci žen Dubská v knize *Americký rok* popisovala v každodenních situacích: např. zážitek z výletu, kdy přišlo a ona se chtěla schovat do jedné vinárny, kam byl ale samotným ženám vstup zakázán, a ona si tak nemohla sama cokoli objednat ani sedět sama u stolu.⁷²

Pro Dubskou, která byla v době českého vydání *Druhého pohlaví* již deset let vědeckou pracovnicí Filosofického ústavu AV ČR, dva roky šéfredaktorkou *Sociologického časopisu* a měla za sebou roční studijní pobyt v USA, tak byla kniha Beauvoirové plná popisů dávné minulosti: „Je dost i tak zvláštních žen, že je nutné je zavřít do blázince; vcelku můžeme říci, že mnohé z nich jsou podivnější a výstřednější než muži. Ale svého bizarního ducha projevují

68 Tamtéž.

69 Dubská, I., Socialismus a žena. *Kulturní tvorba*, 1, 1963, č. 10, s. 1.

70 Tamtéž.

71 Dubská, I., *Americký rok*. Praha, Československý spisovatel 1966.

72 Tamtéž, s. 387.

jen ve svém životě, v konverzaci nebo korespondenci; jakmile se pokusí psát, cítí se zdrceny světem kultury, poněvadž to je svět mužů: pak už jen koktajl.⁷³ O *Druhém pohlaví* pak Dubská napsala: „V průzkumu pochodů, v nichž je žena nejen nucena a vedena, nýbrž sama spontánně a aktivně usiluje stát se ‚tou Druhou‘, v analýzách tvarů, kterými komplexní deformace zcizuje ženě lidství, vychází Beauvoirová pochopitelně především z poměrů a zkušeností své společnosti.“⁷⁴

Podobně byla o vylučnosti žen v socialistickém Československu přesvědčena i Helena Klímová, která tvrdila, že by „nadále neměli [tzn. československá společnost – pozn. M.P.] podporovat feministky s nadměru zjednodušeným či zkomplikovaným osobním životem“.⁷⁵ Narážela tím pravděpodobně na skutečnost, že západní feministky své texty často formulovaly na základě svých partikulárních pozic a specifických životních zkušeností, které Klímová viděla jako nedostatečné v protikladu k československé genderové politice, jež se snažila řešit „ženskou otázkou“ na celospolečenské úrovni a na základě nejnovějších vědeckých poznatků.

Součástí argumentace Dubské a Klímové byla v této debatě ale zároveň i kritika československé situace. Osvobození žen zde podle nich proběhlo jen do určité míry a bylo třeba stále na jeho prosazování – i v podobě revize předešlých východisek – pracovat. Obě dvě se tak vymezovaly vůči genderové politice padesátých let, jejíž emancipační snahy vedly podle Dubské až k „pomuzšťování“ ženy.⁷⁶ Narážela tím na koncept „nového socialistického člověka“, prosazovaný na začátku padesátých let minulého století. V jeho univerzalistickém rámci (nevybočujícím ve vztahu k genderovému řádu z tradice evropské modernity) byla totiž feminita chápána jako něco příznakového.⁷⁷ Emancipace se proto podle Dubské měla naopak uskutečňovat jako tvořivá aktivita obou rovných, a přece různých pohlaví. Koncept rovnosti rozdílného podporovala i Helena Klímová, jež popisovala vývoj emancipace ženy filosofickou triádou: Prvotní dělba práce mezi mužem a ženou přisoudila muži funkci veřejnou a ženě soukromou (teze),⁷⁸ rozdělení, které bylo negováno až novodobým ženským hnutím vrcholícím v knize Simone de Beauvoir, jehož výsledkem byla ale maskulinizace ženského intelektu a společenské role ženy (antiteze). Nyní, psala Klímová,

73 Beauvoirová, S., *Druhé pohlaví*, c.d., s. 381.

74 Dubská, I., *Kdo je žena?*, c.d., s. 310.

75 Klímová, H., *Naposledy: člověk a sexus*, c.d., s. 7.

76 Dubská, I., *Žena v mužském světě*, c.d., s. 40.

77 Srov. Nečasová, D., „Nová žena“. In: táž, *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*. Brno, Host 2018, s. 125–168; táž, *Obrazy „nové“ socialistické ženy*. In: táž, *Buduj vlast – posílíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*. Brno, Maticе moravská 2011, s. 348–374.

78 Klímová zde vycházela z Engelsovy interpretace rozvinuté v *Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu*, kterou Beauvoirová v *Druhém pohlaví* problematizovala v části, která nebyla zařazena do českého vydání. Srov. Klímová, H., *Naposledy: člověk a sexus*, c.d., s. 7.

„možná stojíme na prahu třetího stupně, a stojíme tam možná první, neboť kvantitativně (procento zaměstnaných žen) i kvalitativně (vedlejší účinky předešlého) je u nás ženská otázka nejrozvinutější“.⁷⁹ V této syntéze, která měla integrovat „pravdy“ dvou předchozích stupňů na vyšší úrovni, by se emancipace ženy měla uskutečňovat jako emancipace „ženského člověka“, jenž je nadán jak pro funkci veřejnou, tak soukromou.

Dubská a Klímová se svými pozicemi podílely na odborném sociologickém a psychologickém diskurzu šedesátých let, který revidoval cíle genderové politiky let padesátých a kriticky reagoval na tehdejší problematiku společenskou praxi. Dubská tak například tvrdila, že „pomůžstování“ žen vedlo k jejich neurózám, s nimiž se setkávali odborníci v psychologické praxi,⁸⁰ zatímco Klímová psala o psychických a zdravotních problémech žen vycházejících z tzv. dvojí směny.⁸¹ Od začátku šedesátých let se Klímová věnovala ve svých článcích na stranách *Literárních novin* problematice výchovy dětí a mateřství,⁸² která souvisela s dobovou diskuzí o konfliktu zaměstnanecké a mateřské role žen.⁸³ Zároveň kriticky reflektovala kolektivní výchovu dětí v institucích (kojeneckých ústavech, jeslích, týdenních mateřských školkách), které sice dětem zajišťovaly materiální péči a dobré hygienické podmínky, ale z dobového hlediska negativně ovlivňovaly citový vývoj dítěte, jeho emocionalitu a sociabilitu (již výše zmíněný „deprivační syndrom“ popsaný na začátku šedesátých let⁸⁴).

Dalším z tehdejších témat byla kritika práce žen, které často vykonávaly nekvalifikovanou, jednotvárnou, nerozvíjející a špatně placenou práci.⁸⁵ Klímová kritizovala ekonomické ocenění práce socialistickým režimem v závis-

79 Tamtéž, s. 7.

80 Dubská, I., *Kdo je žena?*, c.d., s. 312.

81 Klímová, H., *Být, či nebýt zaměstnaná. Literární noviny*, 14, 1965, č. 22, s. 6–7.

82 Klímová, H., ... jako míšeňské jablčko, jako z růže květ... *Literární noviny*, 12, 1963, č. 7, s. 1, 6; táž, *Být, či nebýt zaměstnaná*, c.d., s. 6–7; táž, *Hádání o rodině. Literární noviny*, 15, 1966, č. 11, s. 3; s. 6; táž, *Nechte maličkových přijít aneb civilizace versus děti?* Praha, Československý spisovatel 1966.

83 Srov. např. Wagnerová, A., *Žena za socialismu* (1974). Praha, Sociologické nakladatelství 2017. Jiřina Šiklová například zpochybňovala názor, že je emancipace jen právní a ekonomickou otázkou, a upozorňovala na další důležitý psychický a psychologický faktor emancipace: problém subjektivního vztahu ženy k sobě samé. Šiklová, J., *Je vysokoškolské vzdělání žen přínosem?* *Literární noviny*, 14, 1965, č. 28, s. 7.

84 Langmeier, J. – Matějček, Z., *Psychická deprivace v dětství*. Praha, SZdN 1963. Více k této problematice např. také Wagnerová, A., *Žena za socialismu* (1974), c.d., s. 123–125; Hašková, H. – Mudrák, J. – Saxonberg, S., *The Development of Czech Childcare Policies*. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2013, s. 31–33; Havelková, B., *Tři stadia genderu v socialistickém právu*. In: Havelková, H. – Oates-Indruchová, L. (eds.), *Vyvláštěný hlas*, c.d., s. 58; Lišková, K., *Revising Utopia. The Clashing of Discourses in the Early 1960s*. In: táž, *Sexual Liberation, Socialist Style. Communist Czechoslovakia and the Science of Desire 1945–1989*, c.d., s. 171–173.

85 Dubská, I., *Socialismus a žena*, c.d., s. 1.

losti na míře její institucionalizace. Podle ní toto chápání vycházelo z kapitalistického pojetí, které jako ekonomicky ohodnotitelnou práci vidí jen tu, jež je ekonomicky směřitelná. „Humanistický způsob hodný socialismu“ by však měl ocenit práci žen jako takovou.⁸⁶ Propagovala proto přizpůsobení pracovních podmínek ženám, jelikož situace ženy v práci ovlivňuje vztah matky a dítěte a současně jeho zdravotní a psychický stav. Navrhovala kratší pracovní dobu žen, která by však ekonomicky neohrozila životní úroveň rodiny díky výhodnějším rodinným přídávům, popřípadě honorování mateřské funkce ženy.⁸⁷

V textech Klímové, propagujících úzký vztah mezi matkou a dítětem, který podporuje jeho zdravý duševní a emocionální vývoj, se objevovala biologizující a psychologizující esencionalizace „ženství“, opírající se o dobové psychologické výzkumy. V akcentaci biologické funkce ženy sloužily Klímové „intelektuálky“ jako exemplární negativní příklad „nemateřskosti“. Ve srovnání s „prostými“, fyzicky pracujícími ženami byly procentuálně více neferilní, měly problémy s kojením a postrádaly „pudový vztah k dětem, který tak blahodárně působí zejména na kojence a batolata“.⁸⁸ V kapitole „Mateřství jako způsob přesažení sebe sama“ (v *Encyklopedii mladé ženy* z roku 1972) tak v rámci svého esencionalistického teoretického zázemí tvrdila, že existuje druh mužské a ženské transcendence, přičemž mužům je více vlastní schopnost transcendence v díle (ne výlučně), zatímco ženám transcendence skrze druhého člověka, související s přijetím vlastní tělesnosti.⁸⁹

Propagace genderové rovnoprávnosti na základě rovnosti rozdílného vycházela z textu, který Klímová v *Literárních novinách* věnovala vydání českého překladu *Druhého pohlaví*, a z její kritiky genderové politiky v šedesátých letech.⁹⁰ Ve zmiňované encyklopedii byl její text ale již součástí oficiálního diskurzu „normalizační“ genderové politiky, v níž se propagace rovnosti na základě rozdílnosti pohlaví stala jedním z jejich rámců. Například Miro-

86 Klímová, H., *Naposledy: člověk a sexus*, c.d., s. 6.

87 Klímová, H., *Hádání o rodině*, c.d., s. 3. Ohodnocení domácí práce a mateřské funkce žen bylo součástí dobového odborného diskurzu. Například JUDr. Jiří Prokopec (tajemník Státní populační komise) v roce 1963 tvrdil: „Měli bychom si totiž vůbec do budoucna uvědomit, že výchovou dítěte žena pro společnost také vyrábí hodnoty – vyrábí, vulgárně řečeno, novou výrobní sílu – a že tedy i tato práce jako každá jiná, zasluhuje odměnu.“ Srov. Děti a denní jesle. Hovoří odborníci. *Literární noviny*, 12, 1963, č. 12, s. 6. V kontextu západního feministického hnutí podobné požadavky formulovalo na začátku sedmdesátých let hnutí „Mzdy za práci v domácnosti“ [„Wages for Household“]. Srov. Federici, S., *Wages Against Housework* (1975). In: táž, *Revolution at Point Zero. Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*. Oakland, PM Press 2012, s. 15–22.

88 Klímová, H., *Být, či nebýt zaměstnaná*, c.d., s. 7.

89 Srov. Klímová, H., *Žena pracuje a rodí děti*. In: *Encyklopedie mladé ženy*. Praha, Avicenum 1972, s. 290–296.

90 Srov. Klímová, H., *Naposledy: člověk a sexus*, c.d., s. 7.

slava Šolcová psala, že genderová politika padesátých let prosazovala „rovnost, nekulturně pojatou jako stejnost“, což vedlo „ke snaze vytvářet totožné podmínky pro práci muže a ženy“ a k redukci ženy „na pouhou pracovní sílu bez ohledu na její specifické fyziologicko-biologické předpoklady“.⁹¹ Jiřina Šiklová a Helena Jarošová v knize *Žena v dnešní rodině* zase psaly: „Dnešní mladá žena často chápe své ženství jako trpký úděl, dělá ze sebe ‚hermafrodita‘, tedy není ženou ani mužem, neváží si dostatečně sebe sama, podceňuje se, neurotizuje, touží po mužské roli a neuvědomuje si vůbec, jaké hodnoty vytváří již pouhou skutečností, že je žena. Neuvědomuje si, nebo si nechce přiznat, že jedinou rolí, v níž je skutečně nezastupitelná, je role ženy a matky, jíž se často tak lacino vzdává.“⁹²

V sedmdesátých a osmdesátých letech se tak v Československu s ohledem na psychický rozvoj dítěte a fyziologickou podstatu ženského těla a v návaznosti na odbornou debatu šedesátých let akcentovala v určitých oficiálních diskurzích mateřská role ženy.⁹³ V odklonu od marxistického pojetí kolektivní výchovy dětí a převzetí domácích prací společností,⁹⁴ o něž se snažila genderová politika padesátých let, se zdůrazňovalo pojetí rodiny jako základní společenské skupiny, v níž se realizuje reprodukce obyvatelstva a výchova dětí⁹⁵ za přispění mnoha pronatalitních a prorodinných opatření.⁹⁶

Ve své pamětnické výpovědi dnes Helena Klímová vidí svou roli v šedesátých letech tak, že její požadavky na ekonomické ohodnocení mateřské funkce žen byly následně naplněny, což přispělo k osvobození žen, které si nově mohly vybrat mezi svou zaměstnaneckou a mateřskou rolí: „V *Lidovkách* [v *Literárních novinách* – chyba v originále – pozn. M.P.] jsme o tom psali asi od roku 1963 a časopis *Vlasta* se do nás na příkaz ústředního výboru hodně obul. U veřejnosti ale téma vzbudilo pozitivní ohlas. Režisér Kurt Goldberger natočil dokument *Děti bez lásky* a Státní populační komise na základě argumentů dětských psychologů pomohla prosadit čtyřletou mateřskou dovolenou. Nastávající generace matek už měla větší svobodu.“⁹⁷ Oproti tomu

91 Šolcová, M., *Postavení ženy v socialistické společnosti*. Praha, Horizont 1984, s. 63.

92 Matulová, N. (Šiklová, J.) – Jarošová, H., *Žena v dnešní rodině*. Praha, Mladá fronta 1976, s. 25; s. 26.

93 Tamtéž, s. 61–62.

94 Engels, B., *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*, c.d., s. 54–55. Srov. např. Jechová, K., *Osvobozená domácnost*. In: Tůma, O. – Vilímek, T. (eds.), *Historik v soudobých dějinách. Milanu Otáhalovi k osmdesátým narozeninám*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2008, s. 58–73; Lánková, M. – Souralová, A., *Domácí práce a druhá směna v režii československých ženských organizací. Český lid*, 102, 2015, č. 3, s. 281–306.

95 Matulová, N. (Šiklová, J.) – Jarošová, H., *Žena v dnešní rodině*, c.d. Více např. Hamplová, D., *Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu*. In: Marš, A. – Horská, P., *Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny*. Praha, CEFRES 2001, s. 107–118.

96 Havelková, B., *Tři stadia genderu v socialistickém právu*, c.d., s. 45–81.

97 Klímová, H., *Z podpisu Charty jsem měla velikou radost a pocit vnitřní svobody*. In: Linková, M. – Straková, N. (eds.), *Bytová revolta. Jak ženy dělaly disent*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2018, s. 124.

současné odborné výzkumy často chápou „normalizační“ genderovou politiku, zaváděnou již během šedesátých let, jako konzervativní obrat.⁹⁸ Podle Barbary Havelkové tak například systém právních úprav, až příliš „ochranářských“ vzhledem k matkám (např. zákazy některých typů práce fyziologicky „nehodných“ pro ženy), přispěl ke zhoršení jejich pozic na „trhu“ práce (vytlačil ženy z nejlépe placených pozic v těžkém průmyslu) a zároveň znemožnil mužům pečovat o děti⁹⁹ (proti první tezi Havelkové lze ovšem namítnout, že vychází z kapitalistického pojetí práce, vůči němuž se Klímová vymezovala).

Vedle pozic Heleny Klímové, kladoucí důraz na specifiku „ženství“, nebo Jiřiny Šiklové a Heleny Jarošové, akcentujících mateřskou roli žen, ale v oficiálním diskurzu současně existovaly i protikladné přístupy k této otázce.¹⁰⁰ Například Jaroslava Bauerová se ostře vymezovala vůči konceptu biologizace „ženství“, v němž jsou psychika, intelekt, či povahové rysy žen vázány na jejich biologické pohlaví.¹⁰¹ I pozitivní definice „ženství“ byla pro autorku problematická, protože podle ní přispívala k udržování genderových nerovností a nadvlády mužů nad ženami. Ze své marxistické pozice chápala genderové rozdíly jako společensky konstruované a propagovala sladění pracovní, mateřské a občanské role žen. Její hlavní kritika byla zaměřena především na českou meziválečnou sociologii,¹⁰² debata o specifitě „ženství“ probíhala ale i v socialistickém kontextu. Pozici Heleny Klímové tak například kritizovala na konci šedesátých let Eva Štolbová, která ji vytýkala její biologizaci „ženství“ a snahu o udržování tradičních rolí ve společnosti.¹⁰³ Na rozdíl od Bauerové ale Štolbová „ženskou specifiku“ neviděla jako omezující a vylučující. Chápala ji naopak jako pozitivní hodnotu, kterou je třeba odlišit od univerzálních humanistických kategorií vztahujících se pouze na muže. V praxi se podle ní ovšem nemělo jednat o definici „ženských“ a „mužských“ pozic ve společnosti, ale o individuální přístup k jednotlivcům. Aby ho bylo možné dosáhnout, bylo podle jejího názoru třeba vytvořit ve společnosti takové podmínky, v nichž by se každá žena mohla rozvíjet a realizovat podle vlastních představ.

98 Např. Lišková, K., *Sexual Liberation, Socialist Style. Communist Czechoslovakia and the Science of Desire 1945–1989*, c.d.

99 Havelková, B., *Tři stadia genderu v socialistickém právu*, c.d., s. 65.

100 Jiřina Šiklová vzpomíná, že kniha *Žena v dnešní rodině* kvůli své akcentaci mateřské role žen byla dobově „přijata skoro jako provokace, ženám se líbila a citáty se z ní opisovaly“. Otázkou je, do jaké míry tato vzpomínka vychází z pozice disidentky, zpětně vysvětlující své publikace v oficiálních strukturách. Srov. Šiklová, J., *Únava z vysvětlování II*. In: Chříbková, M. – Chuchma, J. – Klimentová, E., *Nové čtení světa. Feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha: Marie Chříbková 1999, s. 132.

101 Bauerová, J., *Zaměstnaná žena a rodina*. Praha, Práce 1974, s. 12–37.

102 Bláha, A., *Sociologie inteligence*. Praha, Orbis 1937; Chalupný, E., *Vývoj lidské společnosti*. Praha, Družstevní práce 1935; Dratvová, A., *Duše dnešní ženy*. Praha, Československý kompas 1947.

103 Štolbová, E., *Společně i rozdílně*. *Vlasta*, 22, 1968, č. 33, s. 7.

Závěr

Debata o knize *Druhé pohlaví* skončila v československém veřejném prostoru rokem 1967. O rok později byly *Literární noviny* zakázány. Kromě Heleny Klímové, která se genderové problematice věnovala v praktické rovině (v sedmdesátých letech absolvovala psychoterapeutické školení České lékařské společnosti a od roku 1982 působila v manželských poradnách), se žádný z účastníků debaty „ženské otázky“ dále ve svých textech nevěnoval. Filosofický odkaz Ivana Svitáka, který v roce 1968 emigroval do USA, byl v nastupující „normalizaci“ označen za „revizionistický“.¹⁰⁴ Stejně tak bylo z veřejného prostoru odstraněno jméno Jana Patočky; jeho uvažování ale přežívalo v okruhu neoficiální scény.¹⁰⁵ Irena Dubská působila v ČSAV do roku 1974, o tři roky později emigrovala do Rakouska.

Zpětně můžeme shrnout, že vydání českého překladu *Druhého pohlaví* v roce 1966, jež bylo možné v tehdejší době pravděpodobně i díky tomu, že se nejednalo o „klasický“ západní feministický titul, rozpoutalo na stranách *Literárních novin* vášnivou debatu, v níž se vyprofilovaly tři základní ideové pozice v přístupu k emancipaci žen.

První z nich zastával Jan Patočka, který chápal emancipaci ženy společně s Beauvoirovou jako osvození jednotlivce na individuální rovině skrze schopnost transcendentního přesahu. Vzhledem ke svému fenomenologickému zázemí hodnotil knihu pozitivně především kvůli popisu zkušenosti autorky, která spatřila svět „jinak“. Proti tomuto postoji se negativně vymezoval marxista Ivan Sviták, jenž volal po vědeckém zkoumání problematiky člověka, která je jediná schopná (například na poli syntetické antropologie) uchopit toto téma ve své komplexnosti. Emancipaci ženy Sviták chápal na úrovni společenské a vycházejí z pozic historického materialismu (s jeho dialektikou překonání všech opozic) tvrdil, že by se v konečném řešení nemělo jednat o emancipaci ženy, ale o totální změnu společenské struktury a o „strukturní proměnu lidského typu“ překonáním genderových dichotomií.¹⁰⁶

104 Srov. Hrzal, L. – Netopilík, J., *Ideologický boj ve vývoji české filozofie*. Praha, Svoboda 1975.

105 Patočkův odkaz se promítl mj. do textu Jindřicha Chalupického „Duše androgyna“, v němž se Chalupický vymezoval vůči západnímu feministickému umění charakterizací specifického československého „ženského umění“. V textu Chalupický popisoval emancipaci výtvarných umělekyní i umělců právě z hlediska transcendence (na rozdíl od Patočky byla ale jeho interpretace značně psychologizující). Srov. Chalupický, J., *The Soul of the Androgyne*. *Flash Art*, 11, 1977, No. 78/79, s. 55–57.

106 Podobnou představu můžeme najít v textu Herberta Marcuseho „Marxism and Feminism“, v němž autor v polovině sedmdesátých let popisoval překonání dichotomie mezi maskulinitou a feminitou, v jehož důsledku by vývoj postupně směřoval k androgynní společnosti. Srov. Marcuse, H., *Marxism and Feminism*. *Women's Studies. An Inter-disciplinary Journal*, 2, 1974, No. 3, s. 279–288. Český překlad: Marcuse, H., *Marxismus a feminismus*. Přel. P. Siostrzonek. *Aspekt*, 12, 2003–2004, č. 2, s. 157–160.

Oproti chápání rovnosti mezi muži a ženami na základě stejnosti (rovnosti mezi jednotlivci), které prosazovali Jan Patočka a Ivan Sviták, stály v této debatě Irena Dubská a Helena Klímová, které obhajovaly rovnost na základě rozdílnosti (rovnost pohlaví). Jejich teoretické východisko vycházelo z kritiky genderové politiky padesátých let, která propagovala univerzalistický koncept „nového socialistického člověka“, díky němuž docházelo podle Dubské a Klímové k „pomuzšťování“ žen.

Překlad *Druhého pohlaví* tak vyprovokoval v Československu šedesátých let jiné druhy čtení, než jakých se mu v té době dostalo na Západě, kde se druhá vlna feminismu (snažící se o systémovou změnu genderových vztahů v americké společnosti) knihou Beauvoirové s jejím „nefeministickým“ záze-
mím inspirovala. V diskuzi na stranách *Literárních novin* tak došlo ve srovnání se západní recepcí k paradoxní situaci, kdy se s východisky Beauvoirové nejvíce ztotožnil Jan Patočka, který její knihu chápal především jako dobrý popis podstaty nerovného postavení žen a mužů v moderní společnosti, jehož čtení by mohlo ženám v Československu pomoci k pochopení vlastní situace. Sviták, Dubská a Klímová přistupovali ke knize kriticky a zdůrazňovali, že postavení žen v Československu, kde bylo prosazování genderové rovnosti již po téměř dvě dekády hlavní agendou socialistického státu, je ve srovnání s popisem Beauvoirové na mnohem lepší úrovni. V případě Dubské a Klímové tak pravděpodobně nedošlo k tak velkému ztotožnění s popisem genderových nerovností v *Druhém pohlaví* jako v případě žen v západních společnostech.

Pozice Dubské a Klímové v této debatě byly součástí expertního diskurzu šedesátých let (zejména oborů psychologie a sociologie), v němž se obě autorky kriticky vymezovaly vůči podobě genderové politiky let padesátých. V reakci na prosazovaný koncept „nového socialistického člověka“, v němž byla feminita chápána jako něco příznakového, tak Dubská a Klímová psaly o specifitě „ženského člověka“ a prosazovaly hodnoty spojené s péčí, vycházející z biologické povahy ženského těla (součástí této pozice bylo i odmítnutí kulturně a sociálně utvářené podstaty „ženství“ Dubskou). V západním kontextu se debata týkající se konceptů rovnosti na základě „stejnosti versus rozdílnosti“ rozvinula ve feministickém diskursu až začátkem osmdesátých let minulého století.¹⁰⁷ To, že se v Československu objevila sice krátká, ale intenzivní teoretická diskuze, jejíž účastníci byli zastánci obou těchto konceptuálních rámců, již o dekádu dříve, vycházelo ze specifické československé genderové teorie, jež reagovala na genderovou politiku socialistického státu.

107 Srov. Bock, G. – James, S. (eds.), Introduction: Contextualizing Equality and Difference. In: tíž (eds.), *Beyond Equality and Difference. Citizenship, Feminist Politics and Female Subjectivity* (1992). London–New York, Routledge 2005, s. 1–5.

SUMMARY

Human Being, or Sexus?

The article addresses the debate that took place on the pages of *Literární noviny* during 1967 and whose subject was the Czech translation of Simone de Beauvoir's *The Second Sex* (1966). The participants in the debate were Jan Patočka, Ivan Sviták, Irena Dubská and Helena Klímová. From the argumentation in the article we can see that two basic approaches to the advancement of gender equality emerge from the debate, which we could roughly define on the basis of the antithesis of "sameness versus difference". At the same time, the article situates the individual contributions to the debate in the context of the specialist discourse of the 1960s that dealt with the issue of gender equality in relation to the gender policy of the socialist state, for whom the gender agenda was one of its main ideological pillars.

Keywords: feminism, Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, Jan Patočka, gender policy, Czechoslovakia, state socialism

ZUSAMMENFASSUNG

Mensch oder Sexus?

Gegenstand des Artikels ist die Debatte, die im Jahr 1967 im Literaturmagazin *Literární noviny* stattfand, und deren Thema die tschechische Übersetzung (1966) des Buchs *Das andere Geschlecht* von Simone de Beauvoir war. An der Debatte nahmen Jan Patočka, Ivan Sviták, Irena Dubská und Helena Klímová teil. Aus der Argumentation im vorliegenden Artikel ergeben sich für diese Debatte zwei grundlegende Ansätze zur Frage der Gendergleichstellung, die wir in etwa als Gegensatzpaar „Gleichheit – Unterschiedlichkeit“ definieren könnten. Im Artikel werden die einzelnen Beiträge zur Debatte gleichfalls in die Fachdiskussion der 60. Jahres des vergangenen Jahrhunderts in Bezug auf die Genderpolitik des sozialistischen Staates eingeordnet, für den die Gender-Agenda eine der wichtigen ideologischen Stützen war.

Schlüsselwörter: Feminismus, Simone de Beauvoir, *Das andere Geschlecht*, Jan Patočka, Genderpolitik, Tschechoslowakei, Staatssozialismus